

ปัญหาและอุปสรรคในการฝึกสหกิจทางรัฐประศาสนศาสตร์ของหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
มหาวิทยาลัยขอนแก่นในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19

Problems and Obstacles in the Cooperative Education Practicum in Bachelor of
Public Administration Program at Khon Kaen University in COVID-19 Pandemic

รับบทความ	02/03/2022
แก้ไขบทความ	19/04/2022
ตอบรับบทความ	02/05/2022

นิภาพรณ เจนสันติกุล¹

Nipapan Jensantikul

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และอุปสรรคในการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ของหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ของนักศึกษาที่ลงทะเบียนภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2563 จำนวน 77 คน คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง จำนวน 26 คน ได้แก่ หัวหน้าหน่วยงานหรือพี่เลี้ยงจำนวน 13 คน และนักศึกษาจำนวน 13 คน รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบบันทึกการนิเทศ แบบการประเมินของหน่วยงานที่ฝึกสหกิจศึกษา แบบการประเมินรายงานวิจัยสหกิจศึกษา แบบการประเมินผลการนำเสนอผลการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ และแบบการประเมินการเข้าร่วมกิจกรรมการปฐมนิเทศ และการเตรียมความพร้อมก่อนการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ และแนวทางการสัมภาษณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษา พบว่า 1. นักศึกษาส่วนใหญ่พบปัญหาการปฏิบัติงานในช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโควิด-19 คือ สถานประกอบการหลายแห่งยกเลิกการรับนักศึกษาเข้าฝึก รูปแบบการปฏิบัติงานมีการปรับเปลี่ยนบ่อยครั้ง มีความเครียด และความกังวลกับผลการปฏิบัติงาน และขาดความเข้าใจในเรื่องการเลือกใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล 2. หัวหน้าหน่วยงานหรือพี่เลี้ยงส่วนใหญ่ ประเมินผลการปฏิบัติงานของนักศึกษาผลทั้ง 13 คน อยู่ระหว่าง 40-50 คะแนน มีความต้องการให้นักศึกษามีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน สามารถออกแบบหรือกำหนดแนวทางการปฏิบัติงานให้สำเร็จได้ และควรมีความรู้ด้านเทคโนโลยี

คำสำคัญ: สหกิจศึกษา รัฐประศาสนศาสตร์ โควิด-19

¹อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Lecture, Bachelor of Public Administration Khon Kaen University

Abstract

This article aims to study the problems and obstacles in cooperative education practicum in the Bachelor of Public Administration Program at Khon Kaen University in the COVID-19 pandemic of students, enrolling in the second semester of the academic year 2020, consisting of 77 students. Of those, 26 people were selected as purposive sampling namely 13 heads of departments or mentors, and 13 students. Data were collected by The supervision record form, an assessment form for cooperative education agencies, an assessment form for cooperative education research reports, an evaluation form for the presentation of the results of cooperative education training in public administration, and an assessment form for participation in orientation activities and preparation prior to cooperative education training in public administration, as well as interview guidelines, All data were analyzed by using the content analysis. The results of the study revealed that:

1. The majority of the students faced with operational problems during the COVID-19 pandemic due to many establishments cancellation of student internship. The operating style has shifted frequently. There was the anxiety and stress about working performance and lack of understanding of the use of statistics for data analysis.
2. Most department heads' or mentors' assessments of the suggested that student trainees should be more enthusiastic at work and performance 13 Students' trainees' working ranked between 40 and 50 points. They suggested that student trainees should be more enthusiastic at work and should be able to design or define operational guidelines for their work achievement and should have technological knowledge.

Keywords: *Co-operative Education, Public Administration, COVID-19*

บทนำ

การจัดการศึกษาแบบสหกิจศึกษา เป็นการศึกษาร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยกับองค์กรผู้ใช้บัณฑิต เป็นระบบการศึกษาที่เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ได้รับจากสถานประกอบการอย่างมีระบบ โดยจัดให้มีการเรียนในสถานศึกษาร่วมกับการจัดให้นักศึกษาไปปฏิบัติงานจริงในองค์กร (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2558: 1; Jones, 2007: 263) โดยสหกิจศึกษาเป็นระบบการศึกษาที่จัดให้มีการปฏิบัติงานในสถานประกอบการอย่างมีระบบแบบแผน ทั้งนี้งานที่นักศึกษาสหกิจศึกษาไปปฏิบัติจะต้องตรงกับหลักสูตรที่นักศึกษาสหกิจศึกษาเรียนอยู่ และปฏิบัติงานเต็มภาคการศึกษา ระหว่าง

การปฏิบัติงานจะมีอาจารย์ไปนิเทศงาน และประเมินผล ซึ่งการนิเทศงานนักศึกษาสหกิจศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนการสอนแบบสหกิจศึกษา (ญาณิรัตน์ หาญประเสริฐ, 2555: 44; พาทิศ คงโสมมา, 2555: 19) กระบวนการสหกิจศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาแบ่งเป็น 3 กระบวนการ ได้แก่ กระบวนการก่อนออกปฏิบัติงานสหกิจศึกษา กระบวนการระหว่างปฏิบัติงานสหกิจศึกษา และกระบวนการหลังปฏิบัติงานสหกิจศึกษา โดยเฉพาะการนิเทศนักศึกษาสหกิจศึกษานั้นจะอยู่ในช่วงของกระบวนการระหว่างการปฏิบัติงานสหกิจศึกษา โดยอาจารย์ที่ปรึกษาจะนัดหมายหัวหน้างานหรือพนักงานที่ปรึกษางานเพื่อเข้านิเทศงาน ณ สถานที่ประกอบกิจการอย่างน้อย 2 ครั้ง เพื่อทำการประเมินผลการปฏิบัติงานของนักศึกษาสหกิจศึกษา หัวหน้างานหรือพนักงานที่ปรึกษางานของสถานประกอบการจะเป็นผู้ประเมินผลการปฏิบัติงานของนักศึกษาสหกิจศึกษาตามแบบฟอร์มการประเมินผลการปฏิบัติงานของนักศึกษาสหกิจศึกษา โดยสถานประกอบการที่ได้รับเอกสารจากมหาวิทยาลัยจะจัดส่งผลการประเมินดังกล่าวกลับไปให้มหาวิทยาลัยโดยผ่านทางนักศึกษาสหกิจศึกษาเมื่อสิ้นสุดการปฏิบัติงาน (สมาคมสหกิจไทย, 2552 อ้างถึงใน พัทธิทธิ์ เชื้อภักดี, รัชนิวรรณ ตั้งภักดี และบุญชู บุญลิขิตศิริ, 2560: 135)

ดังนั้น การจัดการศึกษาแบบสหกิจศึกษาจึงเป็นการสนับสนุนแนวคิดการสร้างประสบการณ์วิชาชีพให้กับนักศึกษา ซึ่งสามารถจำแนกได้ 2 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้ที่เน้นประสบการณ์ และทฤษฎีการเรียนรู้ที่เน้นสภาพจริง (Haddara & Skanes, 2007: 69) โดยมีสาระสำคัญของการจัดการศึกษาแบบสหกิจศึกษาว่าควรมีการจัดการเรียนการสอนที่พัฒนาพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนในลักษณะการเน้นการสร้างให้เกิดประสบการณ์จริงในวิชาชีพสาขาต่าง ๆ เนื่องจากการเรียนรู้ในสภาพจริงจะกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักการแก้ปัญหา การทำงานร่วมกับผู้อื่น และสามารถใช้ความรู้สู่การแก้ปัญหาในสภาพที่เกิดขึ้นจริง (อัศวศิริ ลาปี่อ, 2560: 220; Estébanez, 2017: 1333; Thakral, 2017: 19)

อย่างไรก็ตามในช่วงระยะเวลาที่มีการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 ทั่วโลก และในประเทศไทยพบว่า มีผลกระทบต่อเนื้ออย่างกว้างขวาง และเกิดการปรับเปลี่ยนระบบการจัดการศึกษาที่ต้องดำเนินงานต่อมิให้หยุดชะงัก เพราะจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพของนักเรียน และนักศึกษา ทั้งนี้รัฐบาลไทยได้กำหนดให้มีจัดการเรียนการสอนแบบออนไลน์แทนการเข้าเรียนในชั้นเรียน โดยยึดหลัก “การมีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ” เพื่อให้ผู้เรียนมีสมรรถนะ และมีคุณภาพที่สอดคล้องตามหลักสูตรกำหนด โดยให้มีการแบ่งกลุ่มผู้เรียนเป็นกลุ่มรายวิชาสลับเวลาเรียนรู้แบบ Online หรือ On Air เพื่อลดภาระการจัดห้องเรียนในสถานศึกษาเนื่องจากสถานศึกษาหลายแห่งมีพื้นที่จำกัดไม่สามารถขยายห้องเรียนออกไปเพื่อให้เป็นไปตามมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคม (กรรณิการ์ แสนสุภา และคณะ, 2563: 85) ส่งผลกระทบต่อการศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการฝึก และสถานที่ฝึกให้เหมาะสมกับสถานการณ์ จากความเป็นมาดังกล่าวเป็นที่มาของการศึกษาสภาพปัญหา และอุปสรรคการฝึกสหกิจทางรัฐประศาสนศาสตร์ของหลักสูตร

รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 เพื่อนำเสนอแนวทางการแก้ไขต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และอุปสรรคในการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ของหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19

ประโยชน์ที่ได้รับ

ได้ข้อมูลสภาพปัญหา และอุปสรรคในการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ของหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 เพื่อนำไปสู่การวางแผน และกำหนดแนวทางการแก้ไขต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย นักศึกษาจำนวน 13 คน หัวหน้าหน่วยงานหรือพี่เลี้ยงในหน่วยงานจำนวน 13 คน โดยคัดเลือกแบบเจาะจง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบบันทึกการนิเทศ 6 คะแนน พิจารณาจากการสะท้อนผลการปฏิบัติงานของนักศึกษา 2) แบบการประเมินของหน่วยงานที่ฝึกสหกิจศึกษา 50 คะแนน 3) แบบการประเมินรายงานวิจัยสหกิจศึกษา 30 คะแนน พิจารณาจากความสำคัญของเรื่องที่ศึกษา ทฤษฎีที่สอดคล้องกับเรื่องที่ศึกษา และการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา ความสามารถในการเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดทำเอกสารอ้างอิง และความถูกต้องสมบูรณ์ของรายงาน 4) แบบการประเมินผลการนำเสนอผลการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ 10 คะแนน 5) แบบการประเมินการเข้าร่วมกิจกรรมการปฐมนิเทศ และการเตรียมความพร้อมก่อนการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ 4 คะแนน และ 6) แนวทางการสัมภาษณ์

3. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือการวิจัย นำแนวทางการสัมภาษณ์พิจารณาคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ได้ค่าดัชนีความเที่ยงตรงของเนื้อหา เท่ากับ 1.00 โดยเป็นคำถามเกี่ยวกับความคิดเห็นต่อการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ สำหรับแบบบันทึกการนิเทศแบบการประเมินของหน่วยงานที่ฝึกสหกิจศึกษา แบบการประเมินรายงานวิจัยสหกิจศึกษาแบบการประเมินผลการนำเสนอผลการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ และแบบการประเมินการเข้าร่วมกิจกรรมการปฐมนิเทศ และการเตรียมความพร้อมก่อนการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ เป็นแบบที่ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการบริหารหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต และคณะกรรมการบริหารระดับคณะ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ดำเนินการจัดระเบียบข้อมูล การให้รหัสข้อมูลผู้ให้ข้อมูล จำแนกกลุ่มข้อมูล และตีความข้อมูล และดำเนินการตรวจสอบสามเส้า ด้านแหล่งข้อมูล (ยาใจ พงษ์บริบูรณ์, 2555: 47; มณีศรีศรี พัฒนสมบัติสุข, 2564: 336)

สรุปผลการวิจัย

สภาพปัญหา และอุปสรรคในการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ในกระบวนการก่อนออกปฏิบัติงานสหกิจศึกษา กระบวนการระหว่างปฏิบัติงานสหกิจศึกษา และกระบวนการหลังปฏิบัติงานสหกิจศึกษา

1. ก่อนออกปฏิบัติงานสหกิจศึกษา หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์และคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มีการเตรียมความพร้อมเรื่องความรู้ด้านการเขียนหนังสือโต้ตอบภายใน-ภายนอก การเขียนรายงานการประชุม ทักษะการปฏิบัติงานในสถานประกอบการ เช่น ทักษะการวางแผน ทักษะการวิเคราะห์ ทักษะความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น โดยการเข้าร่วมกิจกรรมสัดส่วน 4 คะแนน ซึ่งจากการสัมภาษณ์นักศึกษา พบว่า ไม่มีปัญหา และอุปสรรคก่อนออกปฏิบัติงานสหกิจศึกษา นักศึกษาเข้าร่วมกิจกรรมการปฐมนิเทศ และการเตรียมความพร้อมก่อนการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ตามกำหนดการ และเป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนด

ในส่วนของกระบวนการระหว่างปฏิบัติงานสหกิจศึกษา นักศึกษาได้เรียนรู้การปฏิบัติงานจริง การเข้างานตามเวลา การปรับตัวให้ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มนุษยสัมพันธ์ วุฒิภาวะ ความอ่อนน้อมถ่อมตน การวางตัวให้เหมาะสม การฝึกความอดทนต่อความกดดัน ความละเอียด ความรอบคอบ และความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย นอกจากนี้ นักศึกษาจะต้องจัดทำรายงานสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ โดยพิจารณาจากลักษณะการปฏิบัติงาน และการบูรณาการความรู้จากที่ได้เรียนเพื่อกำหนดหัวข้อรายงาน การทบทวนวรรณกรรม ระเบียบวิธีการวิจัย การนำเสนอผลการวิจัย และอภิปรายผลการวิจัย พร้อมทั้งการให้ข้อเสนอแนะ ตลอดระยะเวลาในการฝึก และการจัดทำรายงาน นักศึกษาสามารถปรึกษาอาจารย์นิเทศได้ เมื่อจัดทำรายงานเสร็จสมบูรณ์ นักศึกษาจะต้องเตรียมความพร้อมสำหรับการสอบในขั้นตอนถัดไป

จากการสัมภาษณ์นักศึกษา พบว่า นักศึกษาพบปัญหา และอุปสรรคที่เกิดขึ้นในกระบวนการระหว่างปฏิบัติงานสหกิจศึกษา คือ 1) การปฏิบัติงานในช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้นักศึกษาต้องปฏิบัติงานอย่างระมัดระวังป้องกันตนเองตามมาตรการสาธารณสุข และมาตรการของหน่วยงานที่กำหนด 2) รูปแบบการปฏิบัติงานมีการปรับเปลี่ยนบ่อยครั้ง และในช่วงที่มีการปฏิบัติงานที่บ้านต้องมีการสื่อสารผ่านการประชุมทางไกล ผ่าน Zoom หรือ Hangouts Meet หรือ Microsoft Teams ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการเรียนรู้การใช้โปรแกรม นอกจากนี้ในระหว่างสื่อสารยังมีปัญหาด้านการใช้อุปกรณ์การสื่อสาร และด้วยความหลากหลายของวัยบุคลากร และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารที่แตกต่างกัน ทำให้การสื่อสารเกี่ยวกับงานที่ได้รับมอบหมายมีความคลาดเคลื่อน

เข้าใจไม่ตรงกัน การทำงานมีความล่าช้า และไม่ตรงตามที่กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 3) นักศึกษามีความเครียด และความกังวลกับผลการปฏิบัติงาน ในระหว่างกระบวนการปฏิบัติงานสหกิจศึกษา อาจารย์นิเทศจะเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการทำหน้าที่ติดตามความก้าวหน้าของการจัดทำรายงาน พิจารณาความประพฤติ คุณธรรม จริยธรรม และการปฏิบัติ ตามระเบียบวินัยขององค์กร ความรู้ ความสามารถพื้นฐานที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน ความเหมาะสมของงาน การจัดทำแผนงานตลอดระยะเวลาของการปฏิบัติงาน ซึ่งการนิเทศสัดส่วน 6 คะแนน และการประเมินผลรายงานสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ สัดส่วน 30 คะแนน โดยในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 อาจารย์นิเทศมีการปรับรูปแบบการนิเทศเป็นออนไลน์เพื่อให้สามารถสื่อสารกับหัวหน้าหน่วยงานหรือพี่เลี้ยงและนักศึกษาได้

ส่วนกระบวนการหลังปฏิบัติงานสหกิจศึกษา นักศึกษาจะต้องจัดทำรายงานสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ให้เสร็จเรียบร้อย และส่งเล่มเพื่อเตรียมสอบ โดยสัดส่วนการสอบ 10 คะแนน และเมื่อสอบเรียบร้อยให้ดำเนินการแก้ไขเล่มรายงานสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ให้เรียบร้อย พบปัญหาในเรื่องของการจัดทำรายงานสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ เนื่องจากนักศึกษขาดความเข้าใจในเรื่องการเลือกใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล

2. หัวหน้าหน่วยงานหรือพี่เลี้ยง เป็นผู้มีส่วนสำคัญในกระบวนการระหว่างปฏิบัติงานสหกิจศึกษา หัวหน้าหน่วยงานหรือพี่เลี้ยงมอบหมายงาน แนะนำ และสอนงาน เพื่อให้ นักศึกษาปฏิบัติงานได้ตามที่ได้รับมอบหมาย ส่วนกระบวนการหลังปฏิบัติงานสหกิจศึกษา หัวหน้าหน่วยงานหรือพี่เลี้ยงจะพิจารณาความมีทักษะ และความสามารถในการทำงาน ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย ความกระตือรือร้นต่อการปฏิบัติงาน และความสนใจต่อผู้รับบริการ ความมีสัมพันธภาพที่ดีต่อผู้ร่วมงาน ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความประพฤติ และบุคลิกภาพ โดยทำการประเมินผลการปฏิบัติงานของนักศึกษา สัดส่วน 50 คะแนน โดยส่วนใหญ่มีการสะท้อนถึงผลการปฏิบัติงานของนักศึกษานักศึกษาสามารถจัดลำดับงานที่ได้รับมอบหมายอยู่ในระดับดี แม้ว่าจะเป็นการฝึกปฏิบัติงานในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 แต่นักศึกษาส่วนใหญ่มีการวางแผนการทำงาน มีการสื่อสารที่ดีทั้งในช่วงที่ฝึกปฏิบัติงานในสถานที่ทำงาน และฝึกปฏิบัติงานที่บ้าน และมีความร่วมมือในการทำงาน เมื่อเกิดปัญหาในการทำงานจะมีการสอบถามและพยายามคิดแก้ปัญหาเพื่อบรรลุผลของงาน ทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ติดต่อประสานงานกับผู้อื่น และผู้รับบริการผ่านรูปแบบออนไลน์ได้ มีความรู้ด้านระบบงานสารบรรณ และทักษะการใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรม Microsoft Word และ Microsoft Excel อยู่ในระดับดี ส่วนนักศึกษาที่ฝึกในสถานประกอบการเอกชน สามารถปฏิบัติงานได้ดี มีความรู้ด้านเทคโนโลยี มีทักษะการใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรม Microsoft Word และ Microsoft Excel สามารถช่วยงานได้ และทำงานเสร็จตามระยะเวลาที่กำหนด ข้อเสนอแนะในการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ พบว่า ส่วนใหญ่มีความต้องการให้นักศึกษามีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน

สามารถออกแบบหรือกำหนดแนวทางการปฏิบัติงานให้สำเร็จได้ ทั้งการปฏิบัติงานในสถานที่ทำงาน และการปฏิบัติงานที่บ้าน และควรมีความรู้ด้านเทคโนโลยี ทั้งนี้ ผลคะแนนที่หน่วยงานประเมินให้กับนักศึกษาทั้ง 13 คน อยู่ระหว่าง 40-50 คะแนน

อภิปรายผล

1. นักศึกษา พบปัญหาการปฏิบัติงานสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ ดังนี้ 1) ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในกระบวนการระหว่างปฏิบัติงานสหกิจศึกษา คือ การปฏิบัติงานในช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้นักศึกษาต้องปฏิบัติงานอย่างระมัดระวังป้องกันตนเองตามมาตรการสาธารณสุข และมาตรการของหน่วยงานที่กำหนด ทั้งนี้มหาวิทยาลัยขอนแก่นมีการกำหนดมาตรการการฝึกสหกิจศึกษาของนักศึกษาในสถานการณ์ COVID-19 หากนักศึกษาประสงค์จะไปฝึกงานในพื้นที่สีส้ม หรือสีแดง โดยหน่วยงานที่นักศึกษาแจ้งความประสงค์ไปสามารถรับเข้าฝึกได้ นักศึกษาสามารถไปฝึกงานในพื้นที่นั้น ๆ ได้ แต่ต้องปฏิบัติตามมาตรการป้องกันที่หน่วยงานนั้น ๆ กำหนด เช่น การกักตัว 14 วัน ทำ Local Quarantine เป็นต้น และในกรณีนักศึกษาที่กลับมาจากการฝึกงานจากในพื้นที่สีแดงกลางคัน (ยังไม่ครบ 3 เดือน) ให้ทางคณะใช้วิธีการอื่นมาทดแทนการฝึกงาน เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อ และเพื่อให้นักศึกษาสามารถจบการศึกษาตามระยะเวลาที่กำหนด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของแต่ละคณะ และต้องให้นักศึกษาปฏิบัติตามประกาศมหาวิทยาลัยขอนแก่น ฉบับที่ 2700/2563 เรื่อง มาตรการ และการเฝ้าระวังการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) รอบใหม่ คือ รายงานตัวที่หน่วยระบาดวิทยาโรคติดต่อ งานเวชกรรมสังคม โรงพยาบาลศรีนครินทร์ คณะแพทยศาสตร์ เพื่อซักประวัติ พิจารณาความเสี่ยง เพื่อตรวจหาเชื้อ หรือรับคำแนะนำในการสังเกตอาการต่อไป สำหรับหลักเกณฑ์ แนวปฏิบัติ และอัตราการจ่ายเงินช่วยเหลือ กรณีนักศึกษาติดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (COVID-19) ตามประกาศฉบับที่ 614/2563 นั้นยังมีผลครอบคลุมรวมถึงมอบหมายให้ฝ่ายพัฒนานักศึกษา และศิษย์เก่าสัมพันธ์ร่วมกับฝ่ายบริหาร พิจารณาการทำการประกันการติดเชื้อ COVID-19 ให้กับนักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, กองการต่างประเทศ, 2564) 2) รูปแบบการปฏิบัติงานมีการปรับเปลี่ยนบ่อยครั้ง และในช่วงที่มีการปฏิบัติงานที่บ้านต้องมีการสื่อสารผ่านการประชุมทางไกล ผ่าน Zoom หรือ Hangouts Meet หรือ Microsoft Teams ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการเรียนรู้การใช้โปรแกรม นอกจากนี้ในระหว่างสื่อสารยังมีปัญหาด้านการใช้อุปกรณ์การสื่อสาร และด้วยความหลากหลายของวัยบุคลากร และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารที่แตกต่างกัน ทำให้การสื่อสารเกี่ยวกับงานที่รับมอบหมายมีความคลาดเคลื่อน เข้าใจไม่ตรงกัน การทำงานมีความล่าช้าและไม่ตรงตามที่กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ สอดคล้องกับ นเรนทร์ฤทธิ์ ไตรภูมิพิทักษ์ (2564: 27) ที่ระบุว่า ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานที่บ้าน พบว่า บุคลากรมีปัญหาด้านอุปกรณ์การสื่อสาร และด้านความแตกต่างของวัยบุคลากร และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีในการสื่อสาร ทำให้การสื่อสารเกี่ยวกับงานที่รับมอบหมายมีความคลาดเคลื่อน เข้าใจไม่ตรงกัน

และสำหรับบุคลากรที่มีอายุมากจะไม่สะดวกในการใช้เครื่องมือการสื่อสารสมัยใหม่ 3) นักศึกษามีความเครียด และความกังวลกับผลการปฏิบัติงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิญา อิงอาจ, ญัฐพร กาญจนภูมิ และพรพรรณ เขยจิตร (2563: 96) ที่ระบุว่า ผู้ที่เผชิญกับเหตุการณ์ภาวะวิกฤตจะส่งผลให้เกิดอารมณ์ขึ้น 4 ประการ คือ ความโกรธ ความกลัว ความโศกเศร้าเสียใจ และความกังวล เหตุการณ์ที่ไม่สามารถคาดเดาได้ เป็นภาวะวิกฤตที่ส่งผลต่อความคาดหวังของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของหน่วยงาน และยังคงส่งผลกระทบรุนแรงต่อการดำเนินงานของหน่วยงานในเชิงลบอีกด้วย ส่วนรูปแบบการนิเทศพบว่า มีการปรับรูปแบบการนิเทศเป็นออนไลน์เพื่อให้สามารถสื่อสารกับหัวหน้าหน่วยงานหรือพี่เลี้ยง ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นการปรับตามสถานการณ์ และพิจารณาความเหมาะสมในการสื่อสารเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับปัญหาการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ เนื่องจากบางหน่วยงานมีการปรับรูปแบบการทำงานเป็นการทำงานที่บ้าน (Work From Home: WFH) ในขณะเดียวกันอาจารย์นิเทศต้องมีการนำเทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้เพื่อการสื่อสารกับนักศึกษาในการให้ข้อเสนอแนะการปฏิบัติงาน และการจัดทำรายงานวิจัย ดังนั้นอาจารย์นิเทศมีความสำคัญ และมีบทบาทต่อการเป็นผู้ส่งเสริม แนะนำ ติดตาม และอำนวยความสะดวก (สุจินดา ม่วงมี, 2549: 32)

2. หัวหน้าหน่วยงานหรือพี่เลี้ยง มีการสะท้อนถึงผลการปฏิบัติงานของนักศึกษาว่า นักศึกษาสามารถจัดลำดับงานที่ได้รับมอบหมายอยู่ในระดับดี แม้ว่าจะเป็นการฝึกปฏิบัติงานในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 แต่นักศึกษาส่วนใหญ่มีการวางแผนการทำงาน มีการสื่อสารที่ดี ทั้งในช่วงที่ฝึกปฏิบัติงานในสถานที่ทำงาน และฝึกปฏิบัติงานที่บ้าน และมีความร่วมมือในการทำงานเมื่อเกิดปัญหาในการทำงานจะมีการสอบถาม และพยายามคิดแก้ปัญหาเพื่อบรรลุผลของงาน ทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ติดต่อประสานงานกับผู้อื่น และผู้รับบริการผ่านรูปแบบออนไลน์ได้ มีความรู้ด้านระบบงานสารบรรณ และทักษะการใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรม Microsoft Word และ Microsoft Excel อยู่ในระดับดี ส่วนนักศึกษาที่ฝึกในสถานประกอบการเอกชน สามารถปฏิบัติงานได้ดี มีความรู้ด้านเทคโนโลยี มีทักษะการใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรม Microsoft Word และ Microsoft Excel สามารถช่วยงานได้ และทำงานเสร็จตามระยะเวลาที่กำหนด สอดคล้องกับงานวิจัยของจริทร์ โพธิ์ไชยะ (2564: 1) ที่ระบุว่า ผู้ประกอบการมีความเห็นต่อการประเมินประสิทธิภาพการฝึกงานของนักศึกษาในแต่ละด้าน คือ ด้านความรู้ ด้านทักษะทางปัญญา และด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความรับผิดชอบ รวมทุกด้านอยู่ในระดับดี และสอดคล้องกับงานวิจัยของจุฑามาศ พรหมสมัย และคณะ (2560: 13) ที่ระบุว่า ระดับประสิทธิภาพการฝึกงานของนักศึกษาสาวาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ในภาพรวม และรายด้านทุกด้านอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากด้านมากไปน้อยดังนี้ ด้านคุณธรรม จริยธรรม ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านความรับผิดชอบ ด้านทักษะทางปัญญา ด้านความรู้ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข และด้านการสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยี

ข้อเสนอแนะในการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ พบว่า ส่วนใหญ่มีความต้องการให้นักศึกษามีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน สามารถออกแบบหรือกำหนดแนวทางการปฏิบัติงานให้สำเร็จได้โดยไม่ต้องมีการควบคุม และนักศึกษาควรมีความรู้ด้านเทคโนโลยี สอดคล้องกับสุขชน ยัมรัตน์บวร (2564: 32) ที่ระบุว่า การฝึกสหกิจศึกษาเป็นการส่งเสริมนักศึกษาให้มีทักษะวิชาชีพ และทักษะในการพัฒนาตนเองนอกเหนือจากทักษะด้านวิชาการจากสถานศึกษา โดยเกิดจากความร่วมมือระหว่างสถานประกอบการ และสถาบันการศึกษา นักศึกษาสหกิจศึกษาจะเข้าปฏิบัติงานในสถานประกอบการในลักษณะพนักงานชั่วคราวเป็นเวลา 1 ภาคการศึกษาหรือไม่น้อยกว่า 16 สัปดาห์ โดยนักศึกษาจะได้รับการพัฒนาตนเองทั้งทางด้านความคิด การตัดสินใจ การวางแผนงาน การสังเกต การวิเคราะห์ และประเมินผลอย่างเป็นระบบ เป็นการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ทางวิชาการเพิ่มขึ้น มีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ใช้เวลาไปกับการเรียนรู้มากขึ้น สร้างแรงจูงใจของผู้เรียนในการเรียนรู้ และความพึงพอใจของผู้เรียนด้วยการเรียนรู้ ลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ (Haddara & Skanes, 2007: 70; Stephen, 2008: 37) นอกจากนี้หัวหน้าหน่วยงานหรือพี่เลี้ยงยังให้ข้อเสนอแนะว่า นักศึกษาควรมีทักษะดิจิทัลเพิ่มเติม สอดคล้องกับพรชนิตว์ ลีนาราช (2560: 80) ที่ระบุว่าการทำงานในสภาพแวดล้อมการเรียนรู้แบบดิจิทัล จำเป็นต้องใช้ทักษะทางด้านอารมณ์ และทางสังคมเพิ่มมากขึ้น การรู้ดิจิทัลถือได้ว่าเป็น “ทักษะเพื่อการอยู่รอด” เป็นกุญแจสำคัญที่จะช่วยให้บุคคลทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพในสังคมดิจิทัลที่ซับซ้อน ดังนั้นการรู้ดิจิทัล คือ ความรู้ ความเข้าใจในการใช้เครื่องมือทางเทคนิค และเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถพื้นฐานกับการใช้ในการทำงานกับเทคโนโลยีสารสนเทศ และเครือข่ายสารสนเทศ โดยการมีตรรกะการคิดที่ถูกต้อง และไม่ใช้อารมณ์แต่ให้ความสำคัญกับเนื้อหา นอกจากนี้ยังต้องมีทักษะการแก้ปัญหา ทักษะการสื่อสาร การร่วมมือกับผู้อื่นรวมถึงมีการตระหนักรู้ด้านจริยธรรม และมารยาทบนอินเทอร์เน็ต (พรชนิตว์ ลีนาราช, 2560: 81)

ดังนั้น การฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์จึงเป็นการสนับสนุนให้นักศึกษามีทักษะในการปฏิบัติงาน สอดคล้องกับการปรับโครงสร้างการพัฒนาตลาดแรงงาน จากการพัฒนาตลาดแรงงานให้มีทักษะแต่ทักษะนั้นไม่สอดคล้องกับความต้องการของภาคอุตสาหกรรม และเกิดเป็นช่องว่างทางทักษะ (Supply Push) ไปสู่กลไกการสร้างความร่วมมือจากทั้งภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคอุตสาหกรรม เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคล และแรงงานให้สามารถตอบโจทย์การพัฒนาของภาคอุตสาหกรรม (Demand Driven) ให้เกิดผลเป็นรูปธรรม เช่น การฝึกอบรมด้วยการจับคู่สถานศึกษา และอุตสาหกรรมเป้าหมาย เพื่อร่วมเสนอหลักสูตร และฝึกอบรม (Co-Endorsement) ร่วมสนับสนุนค่าฝึกอบรม (Co-Payment) ร่วมออกแบบหลักสูตรพร้อมกับการฝึกงานระหว่างเรียน (Work-Integrated Learning) พร้อมการกำกับดูแลและประเมินผลการทำงานให้เป็นไปตามแผนงาน และเป้าหมาย (ชลจิต วรวิงโส วีรกุล และคณะ 2564: 62)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปปฏิบัติ

1.1 หลักสูตรควรมีการเตรียมความพร้อมด้านการใช้ภาษาอังกฤษ และด้านระบบงานสารบรรณอิเล็กทรอนิกส์ให้กับนักศึกษาผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น Zoom, Blackboard Collaboration, Line และ Google Meet เป็นต้น

1.2 หลักสูตรควรจัดอบรมให้ความรู้แก่นักศึกษาหรือแนะนำคอร์สเรียนออนไลน์สำหรับนักศึกษาให้มีความพร้อมในการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ เช่น หลักสูตรเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ หลักสูตรการคิดวิเคราะห์กับการตัดสินใจ หลักสูตรจิตวิทยาเพื่อความสำเร็จในการทำงาน หลักสูตรทักษะการสื่อสาร และการประสานงาน หลักสูตรภาวะผู้นำ และการบริหารเวลา หลักสูตรการพัฒนาความสามารถด้านความเข้าใจ และใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เป็นต้น ผ่านการศึกษาระบบเปิดเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตหรือ Thailand Massive Open Online Course: Thai MOOC เพื่อให้นักศึกษาสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา โดยนักศึกษาเป็นผู้กำหนดช่วงเวลาเรียน และเลือกหลักสูตรที่สนใจเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะ และเตรียมความพร้อมสำหรับการฝึกสหกิจศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์

1.3 หลักสูตรควรจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์การฝึกสหกิจศึกษาระหว่างนักศึกษาชั้นปีที่ 4 กับนักศึกษาชั้นปีที่ 1-3 แบบออนไลน์เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน และเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างรุ่นพี่ และรุ่นน้อง

1.4 หลักสูตรควรมีช่องทางการสื่อสารที่หลากหลายสำหรับนักศึกษาในการปรึกษาขอคำแนะนำ หากนักศึกษามีความเครียด และวิตกกังวลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์

1.5 หลักสูตรควรมีการสนับสนุนสิ่งเรียนรู้ เช่น เปิดให้บริการยืมคอมพิวเตอร์ และจัดหาอินเทอร์เน็ตแบบ Top-up ไปยังโทรศัพท์มือถือของนักศึกษาสำหรับนักศึกษาที่อยู่ภายนอกมหาวิทยาลัย

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถานประกอบการและสถาบันการศึกษาเพื่อส่งเสริมทักษะ และการเรียนรู้ของนักศึกษาในการฝึกสหกิจศึกษา และพัฒนาคุณภาพของบัณฑิตให้มีความรู้ ความสามารถในการทำงานทั้งในรูปแบบการฝึกปฏิบัติงานในสถานที่จริง และรูปแบบผสมผสานระหว่างการฝึกปฏิบัติงานในสถานที่จริงกับการฝึกปฏิบัติงานที่บ้าน

2.2 ควรทำการวิจัยแบบผสมผสานวิธีเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพในการวิเคราะห์ และกำหนดแนวทางการพัฒนาคุณภาพบัณฑิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน และพัฒนาความสามารถ และทักษะในการทำงานของบัณฑิต

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิการ์ แสนสุภา และคณะ. (2563). การปรับตัวของนักศึกษาในสถานการณ์โควิด-19. **วารสาร มจร มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์**, 6 (2), 83-97.
- จรินทร์ โพธิ์ไชยะ. (2564). ความเห็นของผู้ประกอบการที่มีต่อการประเมินประสิทธิภาพการฝึกงานของนักศึกษาคณะวิทยาศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. **วารสารวิทยาศาสตร์ลาดกระบัง**, 30 (1), 1-12.
- จุฑามาศ พรหมสมัย และคณะ. (2560). ประสิทธิภาพการฝึกงานของนักศึกษาสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิแห่งชาติระดับอุดมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี. **วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 8 (2), 13-29.
- ชลจิต วรวิงส์ วิรุฑ และคณะ. (2564). **แนวทางการปรับโครงสร้างตลาดแรงงานเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทย**. กรุงเทพฯ: ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- ญาณิรัตน์ หาญประเสริฐ. (2555). การจัดการสหกิจศึกษาโดยโครงการเป็นฐานเพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคม. **วารสารการอาชีวและเทคนิคศึกษา**, 2 (3), 44-52.
- นเรนทร์ฤทธิ์ ไตรภูมิพิทักษ์. (2564). ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานที่บ้านของบุคลากรสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดเลย. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มมร. วิทยาเขตอีสาน**, 2 (3), 23-29.
- พรชนิตร์ ลีนาราช. (2560). ทักษะการรู้ดิจิทัลเพื่อพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้. **วารสารห้องสมุด**, 61 (2), 76-92.
- พัชรินทร์ เชื้อภักดี, รัชนิวรรณ ตั้งภักดี และบุญชู บุญลิขิตศิริ. (2560). การพัฒนารูปแบบการนิเทศในงานสหกิจศึกษาด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษา. **วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์**, 11 (3), 132-142.
- พาทีศ คงโสมมา. (2555). สหกิจศึกษากับการพัฒนาคุณภาพบัณฑิตไทย. **วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม**, 2 (3), 18-24.
- มณีนรีศรี พัฒนสมบัติสุข. (2564). การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยทางการพยาบาลและสังคมศาสตร์. **วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและการสาธารณสุขภาคใต้**, 8 (2), 329-343.
- มหาวิทยาลัยขอนแก่น, กองการต่างประเทศ. (2564). **อธิการบดี มข. มอบนโยบายด้านการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมของนักศึกษา ในยุคสถานการณ์ COVID-19**. ค้นเมื่อ ธันวาคม 16, 2564, จาก <https://iad.kku.ac.th/news.php?id=714>

- มหาวิทยาลัยขอนแก่น, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. (2558). **คู่มือสหกิจศึกษา สำหรับนักศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาและสถานประกอบการ**. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ยาใจ พงษ์บริบูรณ์. (2555). การศึกษาแบบกรณีศึกษา: Case Study. **วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น**, 33 (4), 42-50.
- สุจินดา ม่วงมี. (2549). บทบาทและความรับผิดชอบของอาจารย์นิเทศก์ตามการรับรู้ของนิสิตฝึกสอน อาจารย์พี่เลี้ยงและอาจารย์นิเทศก์. **วารสารศึกษาศาสตร์**, 17 (2), 31-46.
- สุชน ยี่มรัตน์บวร. (2564). การศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการสหกิจศึกษา กรณีศึกษา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ. **วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวินิจัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**, 20 (3), 29-45.
- อภิญา อิงอาจ, ณัฐพร กาญจนภูมิ และพรพรรณ เขยจิตร. (2563). ความกังวลในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี. **วารสารบริหารธุรกิจ เทคโนโลยีมหานคร**, 17 (2), 94-113.
- อัครศิริ ลาป้อ. (2560). ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการดำเนินโครงการสหกิจศึกษาหลักสูตร รัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ. **วารสารสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยทักษิณ**, 6, 217-247.
- Estébanez, R. P. (2017). An approachment to cooperative learning in higher education: comparative study of teaching methods in engineering. **EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education**, 13 (5), 1331-1340.
- Haddara, M. & Skanes, H. (2007). A reflection on cooperative education: From experience to experiential learning. **Asia-Pacific Journal of Cooperative Education**, 8 (1), 67-76.
- Jones, J. (2007). Connected learning in co-operative education. **International Journal of Teaching and Learning in Higher Education**, 19 (3), 263-273.
- Stephen, B. (2008). Cooperative education: Supporting and guiding ongoing development. **Journal of Cooperative Education and Internships**, 41 (2), 37-44.
- Thakral, P. (2017). Cooperative learning: An innovative strategy to classroom instruction. **Learning Community**, 8 (1), 17-22.